

Sisukord

Algus	7
Kümnenda trüki saateks	8
„Kukeaabitsa” kasutamissoetus	9
Oskussõnad	11
Lühendeid	22
Kuidas jõuda õige taimepildini	23
Pilditahvlid	33
Taimenimede register	392

Algus

Kindlasti olete kuulnud anekdooti vanast metsavahist, kelle kuuetaaskust leiti kulunud paberitükk. Paberile olnud kirjutatud: mänd – okkad pikad; kuusk – okkad lühikesed. Pealtnäha ju piinlik lugu. Loo iva on tegelikult väga lihtne: ka asjatundjatele on tarvis ölekõrsi, millest aeg-ajalt haarata. Rääkimata neist, kes taimi vähem tunnevad.

Taimede tundmaõppimisel on küllap parim abivahend joonistatud värvipiltidega raamat. Selline teos ilmus eesti keeles esimest korda 26 aastat tagasi – „Metsaja niidutaimed”, autoriteks botaanikud Maret Kask, Vilma Kuusk, Silvia Talts ja Linda Viljasoo. Raamatu olulisima ja kasutatavaima osa, tahvlite autori nime polnud teosest aga kuigi lihtne leida.

Metsa- ja niidutaimede raamatuga on mul päris isiklik suhe – see oli esimene raamat, kust väikese poisina taimi tundma õppisin. Mäletan, et pilditahvritel olid arusaamatud ladinakeelsed allkirjad ja taimed ise tundusid kohati udukogudena. Aastaid hiljem nägin piltide originaale ning mu arvamus teosest ja kunstnikust paranes tunduvalt.

1984. aastal üllitas Vilma Kuusk umbrohtude ja prahitaimede raamatu. Järgjena pidi ilmuma Vilma Kuuse ja Livia-Maria Laasimeri „Soo- ja veetaimed”. Kuid selle trükivalmis käsikiri jäi 1980ndate lõpul kirjastusse elujärje paranemist ootama ja seejärel kadus sootuks. Kõigi kolme raamatu värvitahvlite autor on Põhja-Euroopa vaieldamatult üks parimaid taimede joonistajaid, *grand old lady* Guara Muuga. Suurem osa värvitahvlitest sai joonistatud elusate taimede järgi ning näivad tõesti üllatavalt loomulikud.

1990. aastate lõpul leiti kirjastuses üles vahepeal kadunuks tunnistatud „Soo- ja veetaimede” pilditahvlite originaalid ning niiviisi tekkis idee kolme raamatu kordustrükist. Hoopis käepärasem tundus pildid kokku panna, kirjutada juurde uus tekst ja täiendada tahvleid puuduvate taimedega, eeskätt puude-põõsastega. Uusi taimi tuli appi joonistama Sirje Vabrit EPMÜ aianduse instituudist. Ajaloolistel põhjustel on siin taimede jaotus pilditahvritel kohati pisut arusaamatu – kolmes varasemas raamatus kordus umbes kolmandik liikidest ning taimed olid ritta pandud erinevate süsteemide järgi.

Raamatut kirjutama asudes seadsin oma sihiks kirjutada midagi üldarusaadavat ja kasutajasõbralikku, ehk siis lihtsamalt öeldes saata suur osa eestikeelsest botaanilisest terminoloogiast „kukele”. Töö käigus selgus, et seda võiks teha vaid osa, mitte kõigi mõistetega. Näiteks äraspidimunaja lehe asemel peaks siis kirjutama: leht kõige laiem keskkohast kõrgemal või leht meenutab kujult teravale tipule püsti pandud kanamuna. Läheks kohmakaks ja pealegi on (loodetavasti paljud) inimesed mingilgi määral botaaniliste mõistetega tuttavad. Aga mõnest terminist õnnestus küll loobuda ja ka unustatud vana uuesti ellu äratada – nii kirjutatan kõrreliste täha asemel peast, nagu vanadel headel aegadel.

Pilditahvlitelt leiab umbes 950 liiki taimi, lisaks kirjeldatakse tekstis veel 300 taimeliiki, mis sarnanevad pildil kujutatutele. See 1200 ongi suurem osa Eesti piiridest leitud pärismaistest taimeliikidest (umbkaudu 1500). Välja jätsin võilillede, hundi- ja

karutubakate jmt mikroliigid – nende määramine on binokulaari või tugeva luubi abita enamasti võimatu ning pealegi nõuab suuremaid eelteadmisi. Ja mis seal salata, ka suurem osa botaanikuid ei viitsi niisuguste mikroliikide tundmaõppimisega jännata.

Raamatu pealkirjas tähendab Eesti ka seda, et siin käsitletakse vaid metsikult looduses kasvavaid taimi. Sissetoodud taimedest on koha leidnud vaid enam levinud – välja jäid juhuslikult raudteele pudenenud seemnest kasvanud tulnukad, ainult kultuuris kasvatatavad taimed jt. Raamatus leidsid koha need kultuurtaimed, keda on nähtud ka metsistunud ehk algsest istutuskohast eemal iseseisvalt kasvamas.

Tänuõnad. „Kukeaabitsa” tekst on nime poolest küll ühe autori kirjutatud, ent ligimeste, kolleegide ja sõprade abita oleks ta jäänud kindlasti märksa kesk-pärasemaks. Olen väga tänulik rohkele kriitikale ja väärtuslikele täiendustele, kuid muidugi ka kritiseerimata jätmisele – käsikirja lugesid kas siit-sealt või algusest lõpuni Rein Kalamees, Aino Kalda, Maret Kukk, Thea Kull, Tiiu Kull, Vilma Kuusk, Mare Leis, Ann Marvet, Ülle Reier, Mari Reitalu, Indrek Rohtmets, Kai Rünk, Marek Sammul, Heldur Sander, Illi Tarmu, Mare Toom, Urmas Vessin. Hunditubakate piltidele aitas sobivaid nimesid välja mõelda Eesti hunditubakate parim tundja Aleksander Sennikov Peterburist. Pilditahvlid skaneeris ja töötles Andrei Klimov, nende muutmise ja täiendamise nägi vaeva Ergi Prommik. Ja pisiasi, mis tegelikult ka oluline – pealkirja idee andis Markus Toompere. Ühtlasi tänan juba ette raamatu kasutajaid edaspidiste märkuste eest.

Toomas Kukk

Kümnenda trüki saateks

Alates kukeaabitsa esmatrukist 2004. aastal on taimehuvilised raamatu hästi vastu võtnud ning see on tiivustanud pakkuma iga trükiga midagi uut ning senisest paremat. Nii on iga väljaannet täiendatud, parandatud ja ajakohastatud.

Suuremad muutused tulid kolmanda väljaandega, kui lisandus üheksa uut pilditahvlit ja 19 joonist varasematele tahvlitele ning aabitsasse jõudsid ka kõik Eesti kaitsealused liigid. Kuuendast trükist alates tuginevad levikukaardid uuele taimede levikuatlasele ning eelmisest trükist alates vastavad levikukaardid põhijoontes „Eesti taimede levikuatlas 2020” kaartidele.

Käesolevas trükis on üle mindud nüüdisaegsemale taksonoomiale. Õistaimede sugukonnad vastavad APG IV klassifikatsioonile ja taimenimetused mitmetele rahvusvahelistele andmebaasidele (vt järgmine lk). Nimetuste muutmisel püüti arvestada seniseid kohalikke tavasid ja jääda võimalikult konservatiivseks.

Vaadates tagasi kümnele väljaandele, võib märgata raamatu algse kontseptsiooni mõningast muutust. Tekstilise kirjeldusena on lisandunud rohkesti uusi liike, mistõttu raamat võiks üha enam asendada teaduslikumat taimemäärajat. Paraku pole mõtet piltmäärajasse lisada uusi liike, millel pilt puudub ja sarnaseid liike samuti pole. Sellest tulenevalt jäi raamatu liigivalik ikkagi ebahühtlane, näiteks on puudu sageli metsistuvad, loodusesse läinud metstulp, silla või haraline ploompuu. Loodetavasti jõuame lähemal kümnendil ka uue teadusliku taimemääraja koostamiseni.

Kümnenda trüki ettevalmistamisel tänan hea nõu eest Ott Luuki ja Peedu Saart. Levikukaardid on raamatu jaoks teinud Ott Luuk.

Toomas Kukk

„Kukeaubitsa” kasutamissoetus

Raamatu eesmärk on aidata taimehuvilisel leida Eesti pärismaistele taimedele õige nimetus. Erinevalt varasematest eestikeelsetest taimemäärajatest puuduvad siin klassikalised määramistabelid ning õige liigini jõuab hoopis lihtsamalt: taime tuleb pildil kujutatuga võrrelda. Siiski võib õige tahvli leida ka väikese juhatusel abil (lk 23), mis laseb 179 tahvli uurimise asemel piirduda näiteks kümnega.

1039 taimeliiki on raamatus käsitletud täielikumalt: nende kohta on värvipilt, levikukaart ja lühikirjeldus. 294 liiki on kirjeldatud vaid sõnaliselt. Need vaid tekstis märgitud liigid on enamasti haruldased ja pilditahvilil kujutatuga küllalt sarnased, mistõttu õige liigini võiks jõuda ka ainult kirjelduse abil.

Mõne taime juures olen üsna juhuslikult märkinud ka liigisiseseid ühikuid, alamliike ja varieteete. Need ei kajasta sugugi kogu mitmekesisust, mis Eestis liigist madalamate ühikute kohta teada, kuid siin mainitud alamliike ja varieteete on varem tihtipeale peetud iseseisvaks liigiks või on need hõlpsalt määratavad.

Taimeliigid on reastatud umbkaudu samamoodi nagu viimasel Eesti taimede määrajas (2010) – klassikalise Engleri süsteemi järgi. Ent siin pole see siiski päris järjekindel: tundus ebaoluline vaevata end mõne taimepildi ümbertõstmisega ühelt tahvli teiselt ainult seepärast, et sugukond peaks süsteemis olema tegelikult ülejärgmisel tahvilil. Samuti pole perekonnad sama tahvli tekstis kõrvuti – seda on püütud korvata rohkemate viidetega sarnastele liikidele.

Taimede nimetused. Taimeperekondade ja -liikide teaduslikud (ladinakeelsed) nimetused vastavad üldjoontes kolmele suurele rahvusvahelisele taksonoomia andmebaasile: POWO (*Plants of the World Online*), CoL (*Catalogue of Life*) ja WFO (*World Flora Online*). Kolme andmebaasi vahel on ka erinevusi ning siis juhitud eeskätt omadest kogemustest ja hinnangutest. Eestikeelsed nimetused on kooskõlas eestikeelsete taimenimetuste andmebaasiga taimenimed.ut.ee.

Taimede kõrgus on kirjas vahemikuna. Väiksem kõrgus tähendab väikseimat õitsevat taime, mitte idandeid ega mitteõitsevaid isendeid. Harvem antakse vaid suurim kõrgus. Tegelikult ei märgi need numbrid kõige väiksemaid ega suuremaid Eestist leitud taimi, vaid vahemikku, mis mõõtmistes selle liigi taimi sagedamini kohtab. Näiteks kesalillel on siin suurima kõrgusena märgitud 80 cm, samas on Eestis mõõdetud ka 177 cm pikkune taim, kes vohas rammusal mullal kõrgete rukkikõrte vahel. Selliseid hiide on muidugi huvitav leida ja kirja panna, ent määrajas tekitaks nii suur numbrite vahemik asjatut segadust.

Taimeliikide kirjeldused on pealtnäha tõesti üsna juhuslikud: ühe taime kohta öeldakse, et õisik hõre ja lehed paljad, järgmisel on mõru maitse ja näarmelised õied. Muidugi oluks parem vähemalt ühe perekonna piires kirjeldused ühtlustada. Paraku pidi tekst mahtuma ühele lehele tahvli kõrval. Seetõttu leiab kirjeldusest eelkõige selliseid tunnuseid, mida jooniselt on raske aru saada (maitse, lõhn, karvasus, alumised lehed jne.), ning järgmisena selliseid, mis on ka jooniselt näha, kuid olulised sarnaste liikide eristamisel. Püüdsin tekstis korrata vaid olulisimaid

tunnuseid, et neile tähelepanu juhtida. Loodetavasti on kõik vähegi raskemad oskussõnad seletatud sõnastikus lk 11.

Eluvormid on kirjas tingmärkide abil: puittaimedel puu ja põõsas, rohttaimedel püsik ehk mitmeaastane taim, kaheaastane ja üheaastane taim. Tegelikult see nii lihtne polegi. Vahel võib muidu üheaastane taim talvituda ja järgmisel aastal edasi kasvada või kaheaastane mitu aastat enne õitsemist vegeteerida. Seetõttu on eluvormi märkide vahel kasutatud kriipsu – üheaastane kuni mitmeaastane jne. Sageli võibki leida looduses läbisegi näiteks sama liigi ühe- ja kaheaastaseid õitsevaid taimi.

Vahel on eluvorm ka oluline määramistunnus, siis on see lisaks tingmärgile kirjas ka sõnaliselt. Üheaastased taimed on nõrgalt arenenud juurestikuga. Püsikutel areneb jäme juurestik või risoom ning selliste taimede väljakangutamine nõuab juba abivahendeid ja teinekord jõudugi.

Õitsemisaeg (või eoste levitamise aeg eostaimedel) on nii nagu kõrguski üsnagi muutlik näitaja – kirjas on need kuud, mil seda liiki õitseb kõige enam, nii-öelda täisõitseng. Paljudel liikidel leiab üksikuid õisi veel mitu kuud hiljem taime alustel harudel või õitseb taim sügisel teist korda. Teistkordne õitsemine on siiski suhteliselt ebaoluline ja seetõttu pole neid numbreid ka siin tekstis.

Elupaikade mitmekesisus on nii suur, et siin on liikidel kirjas vaid sagedamad või tüüpilisemad kasvukohad. See on rohkem vihjeks, kus kohas seda liiki sagedamini leidub. Nii võib pihlakat leida vahel kasvamas ka vana tamme okste vahel või katuseräästas. Kõikvõimalike kohtade loetlemine oleks paraku läinud liiga pikale.

Liigi sagedus on antud sõnaliselt, kusjuures kasutasin ühtlustatud hinnanguid (vt lühendid lk 22). Kuigi suuremal osal liikidest on juures ka levikukaart, võib see pilt erineda hinnangust lihtsal põhjusel: levikukaardi koostamisel jagati kogu Eesti umbes 8×11 km suurusteks ruutudeks ning märk levikukaardil tähendab liigi kasvamist selles ruudus sõltumata tema ohrusest. Sama ruudustikku kasutatakse „Regio Eesti teede atlases” kohanime leidmiseks. Nii võibki hajusalt leviv liik kasvada kaardi järgi pealtnäha kõikjal, kuid tegelikult on need leiukohad üksteisest kaugel ja väheste taimedega. Sõnaliselt on levikut pikemalt kirjeldatud tekstis mainitud liikidel, sest nende kohta pole kaarti lisatud.

Levikukaardid põhinevad teose „Eesti taimede levikuatlas 2020” (taimeatlas.ee) andmestikul, aga mõningate erinevustega. Seetõttu ei asenda kukeaubits levikuatlast. Taimeatlase levikukaardid ei kajasta kultuuris kasvatamist. Kui ühe pilditahvli numbri all on kirjeldatud mitut liiki, käib levikukaart esimesena mainitud liigi kohta.

Kaitstavatele taimeliikidele on lisatud kaitsekategooria: 1–3. Neid taimi on õigem vaadata looduses kasvamas, mitte neid kaasa korjates. Eriti kehtib see esimese ja teise kategooria kohta. 2004. aastal on jõustunud uus looduskaitseadus ning sellele tuginedes kinnitatud ka uued kaitsealuste liikide nimekirjad. Looduskaitseadust ja kaitstavate liikide nimekirju on hiljem korduvalt muudetud. Kukeaubitsas on liikide kaitsestaatused kooskõlas viimaste muudatustega 2014. aastal.

Oskussõnad

Sõnastik sisaldab vaid raamatus kasutatud oskussõnu. Osale mõistetele on juurde märgitud näidistaim, kellel see tunnus on tavaliselt eriti hästi ja selgelt väljendunud.

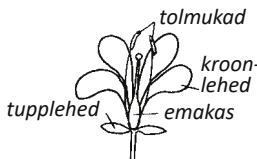

Abilehed – lehe kinnitumiskohas asuvad lehesarnased (*a*), kuid enamasti teistsuguse kujuga (aas-seahernes, lk 172: 4) ja harilikult väiksemad lehed (kõrvpaju, lk 38: 4).

Astel – terav moodustis, mis pole oksalt koos koorega kergesti ära tõmmatav, otsekui oksa osa. Kujunenud evolutsioonis kas lehtede, abilehtede või okste muundumisel (viirpuu, lk 54: 3, 4).

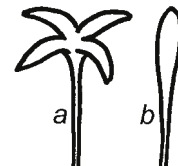

Emakakael – piklik peenike moodustis, mis ühendab sigimikku emakasuudmega (põdrakanep, lk 188: 4), harva kinnitub emakasuue otse sigimikule. Vt emakas.

Emakas – õie keskne, emasosa, millest arenevad vilja või seemned (*e*). Koosneb sigimikust, pikemast ja peenemast emakakaelast (vahel see puudub) ning emakasuudmest.

Emakasuue – emaka tipmine osa, tavaliselt väikeste näsadega ja limane. Sellele kinnitub tolmlisel õie-tolm. Võib kujult olla ka neljatine (*a*) või tõlvjas (*b*). Vt emakas.

Eospea – eospesade kogum sõnajalgtaimedel, otsekui viljapea kõrrelistel (karukold, lk 66: 2).

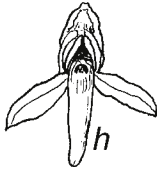
Eospesa – pisike, enamasti täppi meenutav kuhikjas moodustis, milles eostaimedel arenevad palja silmaga nähtamatud esosed ehk üherakulised paljunemisüksused (maarja-sõnajalg, lk 78: 1).

Hambulise leheserv – leheserva hambad on terava tipuga, kuid hambavahed on nõgusad (metstulikas, lk 118: 6). Vrd saagjas leheserv.

Harali karvane – karvad hoiduvad kinnituskohast kas otse eemale või siis nii nagu juhtub, varrest eemale ja on omavahel läbisegi (mitmeõiene tulikas, lk 118: 3). Vrd liduskarvane.

Huul – kápaliste, huulõieliste jt õite allapoole hoiduv osa (*h*), nagu oleks keel suust välja aetud (káokeel, lk 386: 4).

Hõlmad – leheserva väljasopistused, tavaliselt kuni kolmandik lehe laiuusest (tamm, lk 46: 3).

Hübriid ehk värd – taim on kasvanud seemnest, mis arenes teise liigi õietolmuga viljastudes. Sellised taimed on tunnustelt kahe vanemliigi vahepealsed, meenutades kord rohkem üht, kord teist vanemat, ning nende määramine väliskuju järgi on tihti peale keeruline (pajud, lk 36–43).

Iduleht – õistaimedel esimesed üks või kaks lehte, mis seemne idanedes maapinnale tulevad, harvem jäävad seemnesse peitu. Võivad olla ühtlasi varuainete säilitamise paigaks (tamm, lk 46: 3).

Igihaljas – lehed püsivad rohelised ja talitlevad mitu suve. Vrd suve- ja talvehaljas.

Juurevõsu – juurel leiduvatest pungadest kasvanud uued võsud (hõbehaab, lk 42: 2).

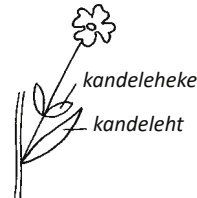
Juurmised lehed – kinnituvad varre kõige alumisele osale, maapinna lähedale. Enamasti varrelehtedest suuremad ja/või teistsuguse kujuga. Taimel võivad ka kõik lehed olla juurmised (suur teeleht, lk 126: 4).

Kahekojaline – sama liigi taimed on kas emas- või isasõitega (pajud, lk 36–43). Vrd ühekojaline.

Kahelisaagjas – leheserva hambad on omakorda saagja servaga (arukask, lk 44: 3).

Kandleht – õieraol alusel olev leht (*k*), mõnikord teistmoodi värvunud, kui taime teised lehed (harilik härghein, lk 254: 1). Harvem leidub õisiku kandlehti, mis on suuremad ja värvunud (soovõhk, lk 350: 5).

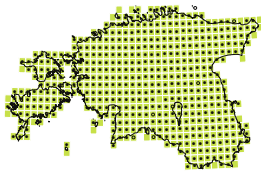
Kandleheke (õitel) – õieraole kandlehe ja õie vahele kinnituv väike, enamasti soomusjas leheke (*kl*). Maltsadel (lk 94) asendavad need puuduvat õiekatet ja on kujunenud õiekatte sarnaseks.

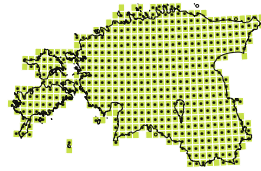
Kannus – õiekrooni või -tupe piklik õones väljakasv (*k*), tavaliselt allapoole suunatud ja õie tagumisel küljel (káokannus, lk 246: 3).

Puud ja põõsad

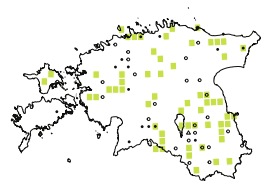
Männilised (*Pinaceae*)

1. **Harilik mänd**, *Pinus sylvestris*. Kuni 46 m. Okkad 2–5 cm pikad, kahekaupa, hallikad, pisut keerdunud, kumeralt poolalt helerohelised, lamedalt pinnalt hallid. ♀. ☼ 4–5. Kõikvõimalikel kasvukohtadel, tavaline. **Hall mänd**, *P. banksiana*. Kuni 15 m. Okkad kahekaupa, 3–4 cm pikad, ühevärvilised, hallikasrohelised, omavahel sassis. Tüvi kõverdub. ♀. ☼ 5. Võõrliik, parkides, metsakultuurides, harva metsistub. Parkidest võib leida üle 20 sissetoodud männiliigi.

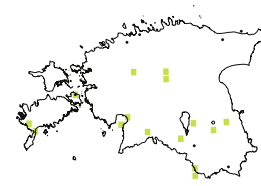
2. **Harilik kuusk**, *Picea abies*. Kuni 48 m. Okkad ühekaupa väikesel kümmudel, läikivad, neljatahulised, umbes 2 cm pikad. Käbi enamasti vähemalt 10 cm pikkune. ♀. ☼ 5–6. Tavaline metsapuud. **Sitka kuusk**, *P. sitchensis*. Kuni 30 m. Okkad lamedad, 12–18 × 0,7–1 mm. Noored võrsed paljad. ♀. ☼ 5–6. Parkides, vahel metsistub. Teisi sissetoodud kuuseliike on teada vähemalt kümnekond.

3. **Lehis**, *Larix*. Kuni 40 m. Kõik lehised on suvehaljajad, pehmete okastega, annavad kergesti hübride ja nende määramine pole seetõttu sageli lihtne. Lehiseid on Eestisse toodud kümnekond liiki. Täpsemaks määramiseks on sageli tarvilikud käbid. ♀. ☼ 4–5. Parkides ja metsakultuurides hajusalt, metsistunud harva.

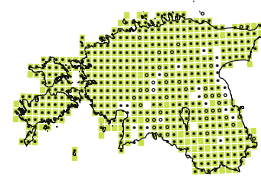

4. **Palsaminulg**, *Abies balsamea*. Kuni 25 m. Okkad ühekaupa, lamedad, oksalt lahti tõmmates jääb oks siledaks, korrapäraselt kaherealise kammina, hõõrudes tugevasti aromaatsed. Pungad ümara tipuga, vaigused. ♀. ☼ 5. Parkides ja metsakultuurides, harva metsistunud. **Euroopa nulg**, *A. alba*. Kuni 30 m. Pungad vaiguta. ♀. ☼ 5. Aedades ja parkides, harva metsistub. **Siberi nulg**, *A. sibirica*. Kuni 30 m. Meenutab palsaminulgu, okkad kitsamad (kuni 1 mm). Teisi nululiike leiab looduslikest kasvukohtadest metsistunud väga harva.

5. **Harilik ebatsuuga**, *Pseudotsuga menziesii*. Kuni 45 m. Okkad ühekaupa, meenutavad nulu okkaid, kuid pungad piklikud, koonilised, terava tipuga, vaigused. Käbid väga iseloomuliku kujuga. ♀. ☼ 5. Parkides ja metsakultuurides, harva metsistunud.

Küpressilised (*Cypressaceae*)

6. **Harilik kadakas**, *Juniperus communis*. Puukujulisena kuni 15 m, harilikult 1–7 m põõsas. Kahekojaline, emastaimedel lihakarju meenutavad käbid, mis esimesel aastal on rohelised ja teisel aastal valminult sinised. ☼, ♀. ☼ 4–5. Valgusrikkastel kasvukohtadel, tavalisem Lääne-Eestis.

Jugapuulised (*Taxaceae*)

7. **Harilik jugapuu**, *Taxus baccata*. Kuni 15 m. Okkad lamedad, läikivad, väikese rootsuga, kinnituvad oksale ilma kühmuta (oksalt lahti rebides jääb oks siledaks), mürgised. Marjataolised käbid lihaka punase söödava osaga, seemned mürgised. ☼, ♀. ☼ 4–5. Niiskemates kuuse-segametsades. Harva. LK II.

Metsa- ja niidutaimed

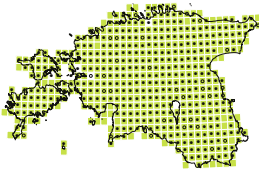
Tulikalised (*Ranunculaceae*)

1. **Harilik sinilill**, *Hepatica nobilis*. 5–15 cm. Lehed nahkjad, talvehaljad, võivad vahel olla ka teistmoodi lõhestunud või peaaegu terved, harva leidub rohkete kroonlehtedega või roosade-valgete õitega taimi. ✨. 🌸 4–5. Metsades, metsaservadel. Tavaline.

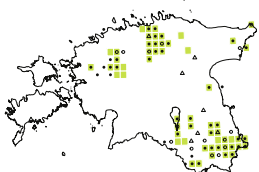
2. **Metsülane**, *Anemone sylvestris*. 15–40 cm. Õied 3–6 cm läbimõõduga. Taim ja eriti viljad karvased. Kasvab tihtipeale murusate kogumikena. ✨. 🌸 5–6. Kuivadel lubjarikastel niitudel, hõredates metsades. Paiguti.

3. **Võsaulane**, *Anemone nemorosa*. 10–25 cm. Varrelehed 1–2 cm pikkuse rootsuga. Õite läbimõõt harva üle 3 cm. Taim ja viljad paljad või üksikute karvadega. ✨. 🌸 4–5. Metsades, võsastikes, metsaservadel. Tavaline. Annab hübriidi kollase ülasega (lk 114: 3).

4. **Aas-karukell**, *Pulsatilla pratensis*. 6–40 cm. Õis longus, alles viljudes ajab end püsti ja taime vars kasvab märksa pikemaks. Viljad karvased, pusana laiuvad. Leht karvane, õitseajal olemas. Meenutab pisut ojamööla (lk 156: 6). ✨. 🌸 4–6. Liivasel pinnasel: kuivadel hõreda rohuga niitudel, hõredates männikutes. Hajusalt. LK III. Hübriidiseerub palu-karukellaga (vt järgmine).

5. **Palu-karukell**, *Pulsatilla patens*. 7–30 cm. Õis püstine. Viljad karvased, pusana laiuvad. Leht karvane, suureneb märgatavalt alles pärast õitsemist. ✨. 🌸 4–5. Kuivades hõredates metsades, nõmmedel, harva. LK II. **Värd-karukell**, *P. ×wolfgangiana*. Aas- ja palu-karukella hübriid, tunnustelt vanemate vahepealne. Haruldane.

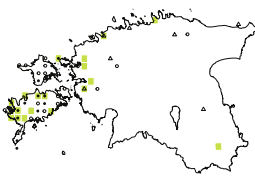

Umbrohud ja prahitaimed

Magunalised (*Papaveraceae*)

1. **Põldmagun**, *Papaver dubium*. 10–75 cm. Õienupud karvased, kupar paljas, laiusest mitu korda pikem. Taim kaetud valgete lidus karvadega. *.* ☼ 6–8. Põldudel, teeservadel, jäätmaal, paiguti. **Kukemagun**, *P. rhoeas*. 10–70 cm. Nagu eelmine, kupar laiusest veidi pikem. Vars harali karvadega. *.* ☼ 5–8. Ilutaim, metsistunult ja tulnukana põldudel ja jäätmaal. Tavaline.

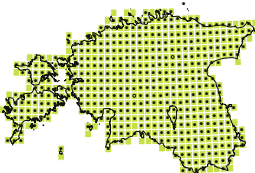

2. **Liivmagun**, *Papaver argemone* (*Roemeria argemone*). 10–40 cm. Õienupud ja kuprad pikkade jäikade karvadega. Taim hõredalt liduskarvane. *.* ☼ 5–8. Põldudel, teeservadel. Paiguti. **Unimagun**, *P. somniferum*. Õienupud ja kuprad täiesti paljad. Lehed sinakasrohelised, vigastamisel tuleb kogu taimest valget piimmahla nagu teistelgi magunatel. *.* ☼ 6–8. Kultuurtaim, harva metsistub.

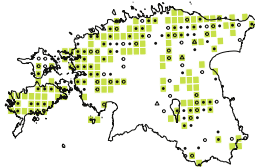
3. **Vereurmarohti**, *Chelidonium majus*. 20–80 cm. Vigastamisel tuleb kogu taimest kollast piimmahla. Lehed pealt rohirohelised, alt hallikad. *.* ☼ 5–9. Jäätmaal, teeservadel, enamasti asulate ümbruses. Hajusalt.

Teelehelised (*Plantaginaceae*)

4. **Suur teeleht**, *Plantago major*. 5–40 cm. Lehed nahkjad, paljad või pisut karvased, enamasti terve servaga. Kupras 6–12 seemet. *.* ☼ 6–9. Teeservadel, jäätmaal. Tavaline. **Winterteleht**, *P. winteri*. 5–30 cm. Leht tipuosas hambuline, kaetud väikeste karedate karvadega. Õisikuvars püstine. Kupras 6–12 seemet. Veidi sarnased on ka keskmine, süstlehine ja rand-teeleht (lk 242). *.* ☼ 6–9. Mererannikul, harvemini jäätmaal. Harva. **Lodu-teeleht**, *P. uliginosa*. 3–20 cm. Nagu eelmine, õisikuvarred tõusvad, sageli S-tähe sarnaselt kõverdunud. Kupras 14–30 seemet. *.* ☼ 6–9. Rannikul, veekogude kallastel. Harva. Veidi sarnased on ka keskmine, süstlehine ja rand-teeleht (lk 242).

Tulikalised (*Ranunculaceae*)

5. **Põld-varesjalg**, *Consolida regalis* (*Delphinium consolida*). 10–50 cm. Lehed pehmekarvased, varre alaosas on lehed veidi tervemad. Mürgine. *.* ☼ 6–9. Põldudel umbrohuna, teeservadel. Hajusalt.

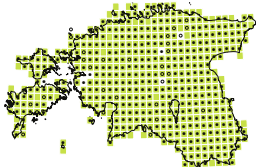

Soo- ja veetaimed

Kanarbikulised (*Ericaceae*)

1. **Sinikas**, *Vaccinium uliginosum*. 30–110 cm. Lehed sinakashallid, kirmega, suvehaljajad. Oksad ruljad, siledad. Marjad sinaka kirmega, söödavad. ✱. ✿ 5–6. Rabades ja siirdesoodes, niisketel niitudel. Tavaline.

2. **Mustikas**, *Vaccinium myrtillus*. 15–50 cm. Lehed rohirohelistes, suvehaljajad. Oksad vaolised, kandilised. Marjad mustjassinised, söödavad, maitsvad. ✱. ✿ 5–6. Metsades, metsaservadel, raiesmikes. Tavaline.

3. **Pohl**, *Vaccinium vitis-idaea* (*Rhodococcum vitis-idaea*). 5–20 cm. Püstise varrega. Lehed nahkjajad, mõlemast otsast ümardunud, igihaljajad, allakäändunud servaga. Marjad hapud, söödavad. ✱. ✿ 5–7. Kuivades hõredates metsades, tavaline.

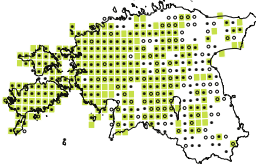

Pilt puudub. **Leesikas**, *Arctostaphylos uva-ursi*. 5–10 cm. Lamava varrega, mille pikkus on vahel kuni 1 m. Lehed nahkjajad, rootsuks ahenevad, igihaljajad, võrku meenutavate roodudega. Marja meenutavad luuviljad punased, jahujad, maitsetud. ✱. ✿ 5–6. Kuival päikeselisel pinnasel, tavaline.

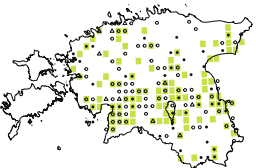

4. **Harilik kukemari**, *Empetrum nigrum* subsp. *nigrum*. 15–40 cm. Kahekojaline, marjade alusel pole tolmukate jäänuseid. Lehed igihaljajad. ✱. ✿ 4–5. Rabades, rabastunud metsades, nõmmedel. Tavaline. **Põhja-kukemari**, *E. nigrum* subsp. *hermaphroditum* (*E. hermaphroditum*). 15–40 cm. Nagu eelmine, kuid ühekojaline, marjade alusel tolmukate jäänused. ✱. ✿ 4–5. Nõmmedel, rabades. Põhja-Eestis, harva.

Nurmenukulised (*Primulaceae*)

5. **Pääsusilm**, *Primula farinosa*. 15–40 cm. Õisik ja lehtede alaküljel valkjaskollaka jahuja kirmega. Mõne hinnangul lõhnavad õied meeldivalt, teiste arvates aga hobusekuse järgi. ✱. ✿ 5–6. Niisketel niitudel, eelistab lubjarikast pinnast. Hajusalt.

6. **Vesisulg**, *Hottonia palustris*. 10–60 cm. Niitjateks hõlmadeks lõhestunud kamjad lehed hulbivad vees, õied ulatuvad veest välja. ✱. ✿ 6–8. Mudastes või turbastes seisuveekogudes, lompides ja kraavides. Hajusalt.

